

УДК 330.341.1:338.242

**ДИСБАЛАНСИ ТА МЕХАНІЗМИ ВРІВНОВАЖЕННЯ РОЗВИТКУ
ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ІННОВАЦІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ****Шехлович А.М.***Національний інститут стратегічних досліджень*

У статті проаналізовано стан розвитку внутрішнього ринку інновацій України в умовах зовнішньої агресії. Акцентовано на таких недоліках використання потенціалу науково-технологічного та інноваційного розвитку вітчизняної промисловості як зниження рівня інноваційної активності промислових підприємств, а також зменшення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції. Водночас, незважаючи на введення військових дій на Донбасі та анексії АР Крим, внутрішній ринок інновацій характеризується такими позитивними тенденціями розвитку як активізація інноваційних процесів в оборонно-промисловому комплексі, впровадження енергозберігаючих та енергоефективних технологій, розвиток інноваційної інфраструктури інтеграції науково-дослідної та інноваційної діяльності. Проаналізовано основні причини, що призводять до посилення дисбалансів розвитку внутрішнього ринку інновацій України в умовах зовнішньої агресії, а також перешкоджають ефективному використанню вітчизняного інноваційного потенціалу. Обґрунтовано пропозиції для органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовані на активізацію та врівноваження дисбалансів розвитку внутрішнього ринку інновацій України в умовах внутрішньої нестабільності та зовнішньої агресії.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, внутрішній ринок, зовнішня агресія, дисбаланси розвитку, механізми врівноваження.

UDC 330.341.1:338.242

**IMBALANCES AND BALANCING MECHANISMS OF UKRAINE'S
INTERNAL INNOVATIVE MARKET DEVELOPMENT IN
COBDITIONS OF FOREIGN AGGRESSION****Shekhlovych A.***National Institute for Strategic Studies*

The article analyzes the state of Ukraine's internal innovative market development in conditions of foreign aggression. It is accented on such disadvantages of using the potential of scientific, technological and innovative development of the domestic industry as the reduction of innovative activity of industrial enterprises and the share of innovative products sales in the total volume of industrial products sales. However, despite the introduction of military operations in Donbass and the annexation the

Autonomous Republic of Crimea, internal innovative market is characterized by such positive trends development as the activation of innovative processes in the military-industrial complex, the implementation of energy saving and energy efficient technologies, the development of innovation infrastructure of research and innovation activities integration. It is analyzed the main reasons of the strengthening imbalances of Ukraine's internal innovative market development in conditions of foreign aggression. It is substantiated the proposals for state and local authorities, which are aimed to activate and balance Ukraine's internal innovative market development in conditions of internal instability and foreign aggression.

Keywords: innovation, innovation potential, internal market, foreign aggression, development imbalances, balancing mechanisms.

Актуальність проблеми. В умовах зовнішньої агресії активізація та врівноваження дисбалансів розвитку внутрішнього ринку України вимагає підвищення ефективності інноваційних процесів в економіці, повноцінного використання її потужного інноваційного та науково-технологічного потенціалу, що дозволить забезпечити відновлення роботи існуючих виробництв, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, структурну модернізацію виробничих потужностей на основі розбудови високотехнологічного, наукоємного та енергоефективного промислового комплексу.

Незважаючи на введення військових дій на Донбасі та анексії АР Крим, Україна продовжує володіти значним потенціалом науково-технологічного та інноваційного розвитку, здатним забезпечити структурну трансформацію національної економіки, проте рівень використання і комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок, що зумовлюють випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг в цілях розширення місткості внутрішнього ринку, а також зміцнення конкурентоспроможності суб'єктів реального сектору та національної економіки загалом є недостатнім.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми регулювання та стимулювання розвитку внутрішнього ринку інновацій в умовах становлення економіки незалежної України знайшли достатньо широке висвітлення у працях О. Амоші, О. Власюка, Т. Васильціва, В. Геєця, Я. Жаліла, Д. Покришки, С. Пирожкова, В. Семиноженка, А. Сухорукова, Ю. Яковця та ін. Водночас слід зазначити, що з позиції

впливу суспільно-політичних подій в Україні 2014-2015 років на рівень економічної безпеки держави, механізми врівноваження дисбалансів розвитку внутрішнього ринку інновацій в українському науковому середовищі фактично не розглядались.

Метою статті є розробка нового комплексу механізмів та заходів щодо забезпечення збалансованого розвитку внутрішнього ринку інновацій, враховуючи актуальні загрози та виклики економічній безпеці в умовах зовнішньої агресії, а також часткову втрату інноваційного та науково-технологічного потенціалу через військові дії на Донбасі та анексію АР Крим.

Викладення основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку економіки Україна залишається у числі світових лідерів за багатьма напрямками фундаментальної науки (фізика, математика, інформатика, хімія, фізіологія, медицина); входить до восьми країн світу, які мають необхідний науково-технологічний потенціал для створення авіакосмічної техніки, і до топ-десяти суднобудівних країн світу; посідає 9-те місце серед найбільших експортерів зброї [1]. За даними Боннського міжнародного центру конверсії, Україна піднялася з 20-го до 13-го місця в рейтингу мілітаризованих країн світу [2]. За даними Міжнародного телекомунікаційного союзу, Україна знаходиться на 81-му місці в світі за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [3]. Станом на кінець 2014 року в Україні зареєстровано близько 5,89 млн користувачів Інтернет-мережею (94-те місце серед 191-єї країни за рівнем проникнення Інтернету) [4].

Зокрема, в умовах політико-економічної кризи 2014-2015 років розвиток внутрішнього ринку інновацій як в цілому в Україні так і в окремих її регіонах відображається у таких негативних тенденціях:

1. Зниження рівня інноваційної активності промислових підприємств. Так, у 2014 році інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1609 підприємства, або 16,1 % загальної кількості промислових підприємств (у 2013 році – 1715 або 16,8 %, у 2012 році – 1758 або 17,4 %), що свідчить про поступове зниження інноваційної активності у кризовий період. Це пов'язано передусім із тим, що розташовані у регіонах, де відбуваються військові дії та у прифронтових регіонах, виробництва металургійної, машинобудівної та хімічної

промисловості, що забезпечували значну частину внутрішнього виробництва інноваційної продукції, зазнали величезних втрат.

2. Зменшення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції. Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2014 році становила лише 2,5 %, тоді як у 2013 році – 3,3 %, у 2012 році – 3,3 %. Обсяг реалізованої високотехнологічної продукції за видом діяльності «Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції» склав 7,21 млрд грн (на 5,6 % менше ніж у 2013 році). Це стало наслідком дії низки системних внутрішніх чинників, що сформувались в період військових дій на Донбасі: руйнування виробничих потужностей (через російську військову агресію Україна втратила щонайменше 20 % економічного потенціалу [5]), демонтаж і вивезення устаткування із підприємств Донецької та Луганської областей, які виробляли промислову, у т. ч. інноваційну та високотехнологічну продукцію (майже третина (27 %) промислового потенціалу Донецької та Луганської областей вивезена до Російської Федерації [6]).

До позитивних аспектів розвитку внутрішнього ринку інновацій в Україні відносяться:

1. Активізація інноваційних процесів в оборонно-промисловому комплексі (ОПК). Для виконання заходів із розвитку озброєння та військової техніки (ОВТ) у 2014 році було виділено 4 253,8 млн грн, з яких понад 98 % коштів спрямовано на модернізацію наявного та закупівлю нового озброєння та військової техніки, а 2 % – на фінансування дослідно-конструкторських робіт, які перебувають на етапі проведення державних (попередніх) випробувань та виготовлення дослідного зразка [7].

До числа підприємств, що займаються удосконаленням наявної та розробкою нової техніки, виробництвом обладнання та устаткування військового призначення належать державні підприємства «Буран», АТ «Артем», «Квант», «Прогрес», завод імені В. Малишева, Конструкторське бюро з машинобудування імені О. Морозова, Конструкторське бюро «Південне» ім. М. Янгеля та ін., які забезпечують виробництво бронетанкової техніки, морської, спеціальної авіатехніки, повітряної оборони, артилерійського та високоточного

озброєння [8]. У Дніпропетровській області налагоджено виробництво вітчизняних безпілотних літальних апаратів для потреб ЗСУ. Щомісяця підприємство зможе виготовляти близько 30-40 таких безпілотних апаратів [9]. З початку 2015 року українські військові отримали 298 одиниць нового ОВТ, в тому числі 163 одиниці ракетно-артилерійського озброєння та 8 бронетранспортерів [10].

2. Впровадження енергозберігаючих та енергоефективних технологій. В умовах енергетичної кризи в Україні у 2014-2015 роках, яка спричинена військовими діями на Донбасі, захопленням об'єктів енергетики та енергетичних ресурсів у АР Крим, призупиненням розвідки родовищ сланцевого газу в межах Олеського та Юзівського родовищ, спостерігається активізація процесів виготовлення твердого біопалива як альтернативи природному газу у проходженні опалювального сезону 2014/15 року та у тепловій енергетиці в цілому.

Сектор біоенергетики заміщує 1,93 млрд куб м на рік природного газу. Експлуатується понад 3 650 МВт теплової потужності на біомасі, в тому числі 2 тис. МВт у населення, 350 МВт у ЖКГ і бюджетній сфері і 1 300 МВт у промисловості. За даними Біоенергетичної асоціації України, у 2014 році кількість виробників пелет, брикетів з відходів сільського, лісового господарства та харчової промисловості досягла 140 підприємств, а обсяг виробленого ними твердого біопалива - 1150 тонн [11]. Також в Україні працює 4 тис. сучасних котлів на деревині, 100 котлів на соломі і 70 котлів на лушпинні соняшника [12].

3. Розвиток інноваційної інфраструктури. Незважаючи на зниження рівня інвестиційної привабливості України у 2014-2015 роках (2,5-2,7 бали проти 5 можливих) [13], в окремих регіонах, в т.ч. у прифронтових регіонах, спостерігається активізація розвитку інноваційної інфраструктури (технопарків, індустріальних парків, бізнес-інкубаторів, стартапів та ін.), що свідчить про усвідомлення органами місцевого самоврядування необхідності формування «точок регіонального зростання».

У 2014 році Міжвідомчою комісією при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі прийнято рішення про включення 12 індустріальних парків до Реєстру індустріальних парків, ще 2 індустріальні парки у Львівській області готується до подачі до Реєстру індустріальних парків (в обласному бюджеті на 2015 рік передбачено 400 тис. грн на розробку проектно-кошторисної документації для парків «Яворів» та «Новий

Розділ». Спеціалізацією індустріального парку «Яворів» мають стати логістичні послуги та виробництво продукції на основі давальницької сировини для експорту в ЄС, індустріального парку «Новий розділ» - виробництво екопродуктів та екоматеріалів [14]).

Основні причини, що призводять до посилення дисбалансів розвитку внутрішнього ринку інновацій України в умовах зовнішньої агресії, а також перешкоджають ефективному використанню вітчизняного інноваційного потенціалу, полягають у наступному:

- недостатні обсяги залучення інвестиційних ресурсів в інноваційні процеси, зокрема не сформовані умови для розвитку інституцій венчурного фінансування, які у більшості економічно розвинутих країн світу вважаються одним з найефективніших інструментів залучення інвестицій в інноваційну сферу. Так, у 2014 році основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 6540,3 млн грн (або 85,0 % загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримали 9 підприємств, місцевих бюджетів – 12, загальний обсяг яких становив 349,8 млн грн (4,6 %); кошти вітчизняних інвесторів отримали 6 підприємств, іноземних – 11, загалом їхній обсяг становив 146,9 млн грн (1,9 %); кредитами скористалося 39 підприємств, обсяг яких становив 561,1 млн грн (7,3 %). Це зумовлено дією наслідків військових дій на Донбасі, побоюваннями інвесторів щодо порушення стабільності у фінансовій сфері, зумовлених посиленням ризиків, які пов'язані із подальшими девальваційними очікуваннями та скороченням основних показників реального сектору економіки, подорожчанням кредитних ресурсів, а також відсутністю дієвих інституційних та фіскальних стимулів залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів в інноваційні процеси;

- обмежений обсяг фінансування наукової діяльності з державного бюджету. Рівень витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт (ННТР) за рахунок держбюджету в Україні є одним з найнижчих у порівнянні з розвинутими країнами світу. У 2014 році питома вага загального обсягу витрат у ВВП становила 0,66 %, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,26 %. За даними Євростату, частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС-28 у ВВП становила 2,01 %;

- низький рівень попиту на інноваційну та науково-технологічну продукцію, що пов'язано із зниженням реального рівня доходів

населення та зниженням його купівельної спроможності. У 2014 році реальні наявні доходи населення за офіційною статистикою впали на 8,4 %. За даними експертів Інституту демографії рівень бідності на кінець 2014 року зріс в 1,5 рази (з 20 % до 30 %). Експерти ООН 75 % населення України віднесли до категорії бідних [15]. Зазначимо, що низький рівень доходів визначає структуру попиту із домінуванням second hand технологій, що призводить до подальшого нарощування технологічного відставання України від розвинутих країн.

Стратегічна необхідність збереження і нарощування інноваційного потенціалу вітчизняної промисловості та розвитку внутрішнього ринку інновацій в умовах зовнішньої агресії диктує доцільність активізації дій держави у сфері управління інноваційною сферою, удосконалення правових, фінансових, інституційних, інфраструктурних та інших інструментів державного управління.

Висновки. З метою усунення перешкод та проблем розвитку ринку інновацій і посилення його позитивного впливу на розвиток внутрішнього ринку України необхідно реалізувати такі механізми:

1. Розвиток інституційно-правового базису розвитку внутрішнього ринку інновацій, для чого необхідно:

- розробити комплексну Стратегію інноваційного розвитку України, у якій необхідно визначити стратегічні пріоритети формування та реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення переходу України на інноваційну модель розвитку через розширення високотехнологічного сектору економіки, враховуючи актуальні загрози та виклики економічній безпеці в умовах зовнішньої агресії, а також часткову втрату інноваційного та науково-технологічного потенціалу через військові дії на Донбасі та анексію АР Крим;

- забезпечити взаємозв'язок між державною інноваційною політикою та військовою доктриною шляхом розробки стратегії реформування та розвитку ОПК, яка б враховувала передові науково-технологічні досягнення з метою зменшення імпортозалежності в тих сферах виробництва, що є стратегічно важливими для забезпечення національної безпеки та оборони;

- ініціювати процес стягнення з РФ у судовому порядку втрат України після припинення науково-технологічного співробітництва з РФ внаслідок замороження низки спільних проектів у сфері

транспортної авіації (Ан-124-100 та Ан-124-100М), ракетно-космічної галузі (підтримання стану російських міжконтинентальних балістичних ракет Р-36) та ін.;

- створити єдиний центр координації результатів вітчизняних наукових досліджень та розробок у сфері ОПК з метою забезпечення послідовності та ефективності реалізації всіх стадій інноваційного процесу від НДДКР до комерціалізації та виводу на ринок нової продукції з високою доданою вартістю;

- розробити програму екстреної передислокацію стратегічно важливих об'єктів ОПК та високотехнологічних виробництв вглиб території України у зв'язку із загрозою ескалації військового конфлікту на сході України.

2. Реформування системи інституційно-економічного забезпечення розвитку внутрішнього ринку інновацій та високих технологій, для чого необхідно:

- розробити дієвий механізм залучення інвестиційних ресурсів в інноваційні проекти з метою забезпечення структурних реформ у промисловості України шляхом створення окремої інституції в рамках Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, яке б займалося залученням внутрішніх та зовнішніх інвестицій у високотехнологічні виробництва, надання державних гарантій інвесторам щодо вкладених інвестицій, а також забезпечення доступу інвесторів до отримання кредитних ресурсів через удосконалення механізмів пільгового кредитування інвестиційних проектів;

- запровадити пакет фіскальних стимулів шляхом застосування податкових знижок до підприємств, що здійснюють НДДКР при моніторингу ефективності таких пільг; запровадження інвестиційно-інноваційного податкового кредиту щодо сплати податку на прибуток, отриманого від реалізації інноваційної продукції; звільнення від сплати мита на ввезення технологічного обладнання та компонентів, що використовуються в ОПК та не виробляються в Україні;

- застосовувати прискорену амортизацію основних фондів для виробників високотехнологічної продукції, в т.ч. щодо товарів військового призначення;

- розробити та забезпечити реалізацію державної програми з розвитку банківського кредитування інноваційної діяльності промислових підприємств, у якій передбачити преференції та гарантійні механізми, на зразок державного страхування кредитів для банків, які

вкладають кошти в інноваційну діяльність промислового сектору, зокрема високотехнологічних виробництв.

3. Формування інституційної інфраструктури інтеграції науково-дослідної та інноваційної діяльності, для чого необхідно:

- сформувати систему ефективної взаємодії промислових підприємств, науково-дослідних, освітніх організацій та органів державної влади (інноваційних кластерів) для забезпечення зростання інноваційної активності промислових підприємств, розвитку міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків, а також усунення диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів;

- сприяти розширенню міжнародного науково-технологічного та виробничого співробітництва (за винятком співробітництва із РФ) у ракетно-космічній та авіаційній галузях, у енергетичній сфері, у високотехнологічних галузях машинобудування, хіміко-фармацевтичної промисловості та ін., що сприятиме переорієнтації національного виробництва на внутрішній ринок і ринки інших країн, тим самим частково компенсуючи втрати України після припинення будь-якого співробітництва з РФ;

- забезпечити дотримання зобов'язань органів державної та місцевої влад щодо фінансування облаштування інноваційної інфраструктури у базових видах економічної діяльності та пріоритетних сферах економіки на землях муніципальної і державної форм власності з, відповідно, державного та місцевих бюджетів ініціаторів створення таких структур.

Зауважимо, що лише комплексне поєднання і реалізація запропонованих механізмів та інструментів на всіх рівнях системної ієрархії управління інноваційною безпекою дасть змогу забезпечити нарощування та ефективного використання інноваційного та науково-технологічного потенціалу з метою активізації та зрівноваження дисбалансів розвитку внутрішнього ринку України в умовах зовнішньої агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Україна потрапила у Топ-10 експортерів зброї у світі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.vash.ua/news/finansy/ukrayina-potrapiyla-potrapiyla-u-top10-eksporteriv-zbroyi-u-sviti>.
2. Україна піднялася до 13 місця в рейтингу мілітаризованих країн світу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2014/12/12/ukrayina_pidnyalasya_do_13_miscya_v_reytnhu_militaryzovanykh_krayin_svitu.

3. Україна посіла 81-ше місце в світі за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unian.ua/science/913007-ukrajina-posila-81-she-mistse-v-sviti-za-rivnem-rozvitku-informatsiyno-komunikatsiynih-tehnologiy.html>.
4. Звіт про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації за 2014 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/5369/r165_dod_2015-03-24.pdf.
5. Через російську військову агресію Україна втратила 20 % економіки – А. Яценюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247809790&cat_id=244276429.
6. Порошенко П. Майже третина промислового потенціалу Донбасу вивезена в Росію [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/tret-promyshlennogo-potentsiala-donbassa-1428687445.html>.
7. Біла книга 2014: Збройні сили України. «Міністерство оборони України», 2015. – 84 с.
8. У столиці розпочав роботу Форум «Науково-технологічне забезпечення оборонно-промислового комплексу України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=247679294.
9. На Дніпропетровщині почали випускати вітчизняні безпілотники для армії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/953063-na-dnipropetrovschini-pochali-vipuskati-vitchiznyani-bezpilotni-ki-dlyaarmiji.html>.
10. З початку року «Укроборонпром» передав армії 767 одиниць техніки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/06/8/7070511/>.
11. Газова голка залежності [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.agrarnagazeta.com.ua/gazova_golka_zalezhnosti.html.
12. Біоенергетика замість газу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/01/9/520368/>.
13. Інвестпривабливість України в I кварталі залишилася на рівні 2,51 бала з 5 можливих [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rbcua.com/ukr/news/investprivlekatelnost-ukrainy-i-kvartale-1429091391.html>.
14. На Львівщині збудують чотири індустриальні парки [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?na_lvivshhini_zbuduyut_chotiri_industrialni_parki&objectId=1359515.
15. Рівень життя в Україні: аналітика від ФПУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pon.org.ua/novyny/4072-riven-zhittya-v-ukrayini-analitika-vid-fpu.html>.